

Susretanje motiva u bajkama Hansa Kristijana Andersena i Grozdane Olujić

Upravo stoga što nije mogla onamo, najviše je za tim čeznula.
– Hans Kristijan Andersen. „Mala sirena“

Ako se oslonimo na gore navedeni citat zapitaćemo se zbog čega se baš čezne za onim što se nema ili što se ne može dokučiti? Možda zbog toga što je čežnja jedna od krupnih reči koja prožima ljudski um, pa je kao takvu projektovao i u priče, odnosno u bajke. Upravo ovaj motiv prisutan je u bajci Hansa Kristijana Andersena „Mala sirena“, kao i u bajkama Grozdane Olujić „Zvezda u čijim je grudima nešto kucalo“ i „Sedefna ruža“. Kao takav, on razara „ustaljene kanone“ da se bajka obično okončava srećno.

U „Maloj sireni“ i „Sedefnoj ruži“ prisutna je čežnja junaka za Gornjim svetom – svetom u kome živi čovek. Taj svet je za Malu sirenu i Sedefnu ružu idealizovan, doveden do savršenstva, ali to traje sve dok se ne upoznaju sa njim i ne dođu u dodir sa čovečanstvom. Kada se to desi, slika postaje potpuno drugačija, a junakinje ovih bajki žrtve baš onog sveta za kim su čeznule. Tako peripetija onoga što u stvari očekujemo, utiče da bajke dobiju drugačiji epilog. Kakav je zapravo Gornji svet u očima Male sirene i školjke koja nosi ime Sedefna ruža? Predstavljen od strane drugih, taj svet je za njih izgledao čudesan. U „Maloj sireni“, junakinja je najmlađa, šesta kćerka po redu, i treba da čeka da napuni petnaest godina da bi videla Gornji svet. No ipak, o njemu saznaje od svojih starijih sestara:

Najstarijoj dakle kraljevni bejaše petnaest godina, pa je sada smela izroniti, izići moru na površinu. Kad se vratila u dubine, njenoj priči ne bejaše kraja ni konca.

Najlepše je od svega, kaza ona, za mesečine ležati na peščanom prudu posred tiha mora te promatrati veliki grad na susednoj obali, gledati kako mu svetla sjaje kao da stotine zvezda trepere, slušati muziku i buku, štropot kola i glasove ljudske, gledati mnoge crkvene tornjeve i šiljke, slušati zvučke sa zvonika... Upravo stoga što nije mogla onamo, najviše je za tim čeznula.

Sličan je slučaj i sa školjkom Sedefnom ružom, koja kaže: „Da mi je izaći na svetlost dana, da mi je videti sunce i cveće, osetiti dah vetra“. Ona o Gornjem svetu saznaje preko riba, koralne grane, ne obraćajući pažnju na opasnost na koju je upozorava riba-ugor da „za ribe taj svet počinje u mreži, a završava se u tiganju“. I sireninim sestrama vremenom taj svet postade mrzak, jer su shvatile da je njihov dom najbolji. Da su ove junakinje postale ravnodušne prema Gornjem svetu, epilog bajke bio bi drugačiji.

Upravo u Gornjem svetu Mala sirena nalazi svoju ljubav – kraljevića kome je spasila život kad se na moru pojavila bura. Motiv ljubavi prisutan je i u bajci „Zvezda u čijim je grudima nešto kucalo“, međutim ovde se Zvezda zaljubljuje u mladića i njegov zvuk frule iz Donjeg sveta koji ona posmatra sa visina. Prisustvo ovog motiva u spomenutim bajkama čini da se i junakinje promene. Tako Velika Zvezdana Majka savetuje kćerku: „Ti, kćeri, mnogo izostaješ... Saberi se i radi što i ostale tvoje sestre. Svet ljudi i svet zvezda nespojiv je“. Zvezdin odgovor na to bio je: „Šta znaju one o očima mladića? Šta o jezeru i tišini koja kao srebrni labud na njega pada čim u sumrak pocrne grane vrba? Šta o svirali čobanina?“ Mala sirena je sve više volela ljude i sve više želela da može doći među njih. I kada je baka, stara kraljevska udovica, kiti kada puni petnaest godina kao što je i njene starije sestre, junakinja pomišlja kako bi bacila sav taj ukras sa sebe, „ali nije smela menjati običaj“. Poslednji deo ove rečenice dovodi čitaoca u pitanje – da li su se junakinje ipak drznule da promene običaje? Jesu, ali to je zahtevalo žrtvu. Ako paralelno posmatramo sve tri bajke, čini se

da „Zvezda u čijim je grudima nešto kucalo“ ima najbezbolniji kraj. Mladić zna opomenu: „Ko zvezdu nebesku u srce primi, dušu je svoju izgubio“. I zvezda zna da će izgubiti svoju večnost, ali se ipak i jedan i drugi žrtvuju zarad ljubavi. Tako se bajka završava sledećim rečima: „Ali, u svetle letnje večeri kada se u jezeru, kao beli cvetovi lokvanja, rascvetaju zvezde – silazi sa visina glas frule i ne prestaje do zore. Čuju ga samo oni koji umeju da vole“. Na primeru ove bajke uviđamo da je spoj dve različitosti mogućan, ali uz žrtvu – Zvezda dobija srce ali gubi večnost, a mladić gubi dušu.

Motiv žrtve i duše javlja se i u bajci „Mala sirena“. Zajubljena u kraljevića kome je spasila život, ova junakinja spremna je da morskoj veštici da glas u zamenu za „dva upornja“ (noge), spremna je i da se pretvori u morsku penu ako se ne ostvari ono na šta je veštica uputila:

„Znam već po šta dolaziš“, dočeka je morska veštica. „Glupo je to od tebe, ali neka ti bude kad si tako naumila. (...)Ti bi se rado rešila ribljev repa, te bi umesto njega htela onakva dva upornja, da na njima ideš kao što ljudi idu, a sve to u želji da se mladi kraljević zaljubi u tebe, pa da tako stekneš njega i besmrtnu dušu“.

Kao i Zvezda iz bajke Grozdane Olujić, i Mala sirena je pokušala da ipak ide protiv onoga što joj je priroda odredila – da pripada svetlu kome pripada. Žrtvujući svoj glas zarad kraljevića, junakinja je žrtvovala i svoj život. Mladić se ipak zaljubljuje i drugu devojkicu, ni ne sluteći da mu je sirena spasila život. Kada je uzeo za suprugu, sa prvim zrakom sunca otišao je i život sirene. Veoma je važno spomenuti i to da je postojala mogućnost da se spase ako kraljevića, koji je sada već mirno spavao pokraj supruge, probode nožem u srce, ali ona to nije htela. Izgubila se svaka mogućnost da junakinja dobije kraljevića, dušu i život posle smrti. Izašavši iz doma, koji joj je predstavljao sigurnost, stradala je ne samo time što se zaljubila u čoveka i prinela žrtvu, već i zbog toga što je za pomoćnika imala onog ko je obično negativan

lik u bajkama i protiv koga se junaci bore – vešticu. U tome je njena tragičnost, ali i uzvišenost.

Ostalo je još da razmotrimo bajku „Sedefna ruža“ u kojoj je ideal Gornjeg sveta razoren onog trenutka kada školjka dolazi u dodir sa čovekom. Za razliku od Male sirene koja je do kraja htela da se uključi u Gornji svet, školjkina želja prestaje kada u svojoj utrobi oseti biser. Dakle, i ovde je prisutan motiv ljubavi zbog koga se junakinja menja. Osećajući dete u utrobi, ova majka izgubila je želju za svim onim što ne pripada njenom svetu:

Niko joj više nije bio neophodan. Nikoga nije tražila. Skoro i zaboravi na priče o cveću i o oblacima, kad senka nečijeg tamnog tela sunu kroz vodu, nečija je ruka zgrabi, otrže s dna i ponese u visine.

Bila je to ljudska ruka, od koje su školjka i njen biser stradali ne osetivši čari Gornjeg sveta. Sada su dva života postala dva predmeta – školjka predmet u dečakovoj sobi, a biser roba. Tako se čitava slika o Gornjem svetu kao idealu razara, a glavni uzročnik je čovek. I ako je u mnogim bajkama čovek junak i oličenje dobrog/zlog, u ovim bajkama čovek dobija potpuno drugačiji epitet. On donosi smrt i razara predstavu o svetu. Motiv čoveka je zbog toga ovde veoma važna komponenta. Grozdana Olujić je na to ukazala i na kraju bajke „Sedefna ruža“:

„More je bilo daleko i tiho. Samo su se u uvalici stanovnici morskog dna komešali pitajući se gde je Sedefna ruža, dok je u izlogu najskuplje prodavnice grada blistalo zrno bisera. Ljudi su jatimice hrlili da ga vide, ali su samo jedan dečak i jedan pesnik znali da to u izlogu, u stvari, blešti jedna čežnja“.

U ovim se bajkama niže još mnogo motiva koje bi valjalo detaljnije proučiti, naročito spomenuti motiv duše. Kao ključni motiv, pored

motiva čoveka, javlja se smrt. Tako je hladnim, za neke čitaoce i surovim, završetkom ovih bajki pokazano da je spoj dva sveta gotovo nemoguć. Da, da, nemoguć čak i u bajkama...